

College voor Toetsen en Examens

GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO

SYLLABUS CENTRAAL EXAMEN
2024

Versie 2.0, juli 2022

Verantwoording:

© 2022 College voor Toetsen en Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus bevat een specificatie van de examenstof Griekse Taal en Cultuur (GTC) voor het examenjaar 2024. Het in de syllabus vermelde pensum is door CvTE vastgesteld na advies van de Vereniging van Classicisten in Nederland (VCN). De syllabus is tot stand gekomen in overleg tussen de vaststellingscommissie GTC van het CvTE en de constructiegroep GTC van Cito en na raadpleging van SLO en universitaire specialist(en) door het CvTE vastgesteld.

INHOUD

VOORWOORD	4
1 EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN	5
2 SPECIFICATIE EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN	6
A. TEKSTEN	6
B. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT	9
C. EINDTERMEN	10
3 HET CENTRAAL EXAMEN	11
3.1 ZITTINGEN CENTRAAL EXAMEN	11
3.2 HULPMIDDELEN	11
BIJLAGE 1. EXAMENPROGRAMMA GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO	12
BIJLAGE 2. DE PLAATS VAN GRIEKSE TAAL EN CULTUUR EN LATIJNSE TAAL EN CULTUUR IN DE PROFIELEN	14
BIJLAGE 3. DE MINIMUMLIJST GRIEKS	15

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Toetsen en Examens geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2024. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2025 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2024 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2023 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2024 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. P.J.J. Hendrikse

1 EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B1 (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

De examenonderwerpen in de aankomende jaren zijn:

2024	2025	2026
Plato	Sophocles, <i>Antigone</i>	Homerus, <i>Odyssee</i>

---

¹ Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

2 SPECIFICATIE EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Kernauteur : Plato
Genre: Filosofie

A. TEKSTEN

Tekstedities: *Protagoras, Gorgias*: J. Burnet, *Platonis opera III*, Oxford 1903 (OCT)
Symposium, Phaedrus: J. Burnet, *Platonis opera II*, Oxford 1901 (OCT)
Politeia: S. Slings, *Platonis Rempubicam*, Oxford 2003 (OCT)

Rode draad Het wezen van de mens

1 Pensum

De met een asterisk (*) gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen.

Protagoras

320c8-324d1* Het ontstaan en wezen van de mens: is deugd aan te leren?

Symposium

189c2-d4* Aristophanes gaat spreken over Eros
189d5-193b2 De mens als halve bol
193b2-d5* Afsluiting van het betoog van Aristophanes
203a9-e5 Diotima vertelt over de afkomst van Eros
204a1-c6* Eros als filosoof
215a4-217b7 Socrates als voorbeeldmens; Alcibiades' versierpoging
217b7-219d2* Vervolg van Alcibiades' versierpoging
219d3-221c1* Socrates' wonderlijke gedrag tijdens de slag bij Potidaea

Phaedrus

245c2-249d3* De onsterfelijke ziel

Politeia

358b1-359d2* Inleiding op het verhaal over de ring van Gyges
359d2-360d7 De verleiding van de onzichtbaarheid
360d8-362c8* Afsluiting van het verhaal over de ring van Gyges
376d9-380c4* Traditionele verhalen over de goden brengen de opvoeding in gevaar
514a1-517a7 De grotvergelijking
517a8-518b6* De uitleg van de grotvergelijking

Gorgias

523a1-527a4 Straf en beloning in de onderwereld
527a5-e7* Het slot van de *Gorgias*

De *Protagoras* is een dialoog tussen Socrates en enkele sofisten, onder wie Protagoras. Het centrale onderwerp is de vraag of en hoe deugd aangeleerd kan worden.

Het *Symposium* is een verslag van een feest waarbij de aanwezigen afspreken elk een lofzang op Eros te houden. Alcibiades verstoort het feest en vertelt dan over zijn ervaringen met Socrates.

De *Phaedrus* is een dialoog over verschillende onderwerpen, waaronder de kracht van de retorica. Ook wordt er gesproken over de menselijke ziel.

De *Politeia* is een uitgebreide verhandeling in dialoogvorm over rechtvaardigheid. Het gaat onder andere over de vraag wat rechtvaardigheid betekent voor het individu en hoe een rechtvaardige staat eruit ziet.

De *Gorgias* is een dialoog waarin rechtvaardigheid centraal staat. Socrates spreekt hierin over zijn overtuiging dat de menselijke ziel beschadigd wordt door het begaan van onrecht.

2 Genre

Definitie en kenmerken van het genre

Het genre filosofie omvat het gedachtegoed van filosofen. In filosofische teksten worden onderwerpen behandeld op het gebied van de fysica, de metafysica, de logica, de kentheorie, de ethiek en de politieke

filosofie. De teksten kunnen de vorm hebben van bijvoorbeeld een gedicht, een verhandeling, een dialoog of een brief.

Ontstaan en ontwikkeling van het genre

Plato is de eerste Griekse filosoof van wie wij een omvangrijk oeuvre in zijn geheel over hebben. Zijn werk bestaat (op één werk na) uit dialogen. Plato koos voor deze vorm omdat hij geloofde dat de filosofie bedreven moest worden via een open en eerlijk gesprek (de *dialectische methode*). In Plato's dialogen is vaak een hoofdrol weggelegd voor Socrates, die met iedereen het filosofische gesprek aangaat: van vrienden en kennissen tot beroemde denkers als Protagoras en Gorgias.

De vroege Griekse filosofen

Plato staat in een lange traditie van filosofen die hun gedachten op schrift gesteld hebben. In de tijd voor Socrates is de filosofie overwegend natuurfilosofie. Denkers proberen de κόσμος, d.w.z. de wereld in al haar verschijningsvormen, te verklaren en houden zich dan ook vooral bezig met onderzoek van de φύσις, de natuurlijke werkelijkheid. Op de voorgrond hierbij staat de problematiek van het blijvende/constante tegenover het veranderlijke, van het ene tegenover het vele. In de vroege Griekse filosofie, die van de Ionische natuurfilosofen, wordt de werkelijkheid herleid tot één oerstof (ἀρχή), waaruit alles ontstaat. Heraclitus is de bekendste vertegenwoordiger van deze Ionische natuurfilosofen. Voor hem is vuur de oerstof. In de filosofie van Heraclitus staat verandering centraal. Aan de schijnbare stabiliteit van de kosmos ligt volgens hem een proces ten grondslag van tegendelen die steeds in elkaar veranderen. Vuur is het dynamische principe dat hierbij voor orde en regelmaat zorgt. Parmenides' filosofie wordt vaak gezien als een keerpunt in dit vroege Griekse denken. Op basis van een logisch argument concludeert hij dat de gangbare visie op de wereld, die gebaseerd is op waarneming, niet correct kan zijn. Volgens hem is al wat is onveranderlijk, en kan alleen dit onveranderlijke zijnde een object van kennis zijn. De visie dat de wereld zich in een constant proces van worden en vergaan bevindt, diskwalificeert hij als δόξα (dat zowel "schijn" als "mening" betekent en daardoor in contrast staat met zowel het zijnde als ware kennis). Op basis van zijn redenering zullen de natuurfilosofen na Parmenides als uitgangspunt nemen dat de wereld bestaat uit onveranderlijke, eeuwige elementen. Het denken van Parmenides en Heraclitus heeft Plato sterk beïnvloed. De filosoof Aristoteles, een leerling van Plato, suggereert al dat Plato's filosofie begrepen kan worden als een combinatie van die van Parmenides en Heraclitus. Aan Parmenides ontleent hij de opvatting dat kennis betrekking heeft op wat onveranderlijk is. Hij identificeert dat onveranderlijke zijnde met zijn Ideeën. Deze Ideeën zijn onstoffelijk en bevinden zich in een eigen Ideeënwereld. Tegenover deze wereld van het onveranderlijke zijnde plaatst Plato de stoffelijke wereld van het worden, geïnspireerd op de steeds veranderende kosmos van Heraclitus. Deze stoffelijke wereld is een afschaduwing van de Ideeënwereld. Omdat de dingen in deze wereld steeds veranderen, zijn ze geen object van ware kennis, maar van δόξα. Naast deze denkers is ook Pythagoras van groot belang geweest voor Plato's denken. Pythagoras huldigde het dualisme: de opvatting dat de mens een samenstel is van twee verschillende bestanddelen, lichaam en ziel (ψυχή). Het lichaam is vergankelijk, maar de ziel is van buitenaf in het lichaam gekomen en onsterfelijk. De ziel, die voor Pythagoras de essentie van de mens uitmaakt, doorloopt een reïncarnatiecyclus. De mens kan tijdens zijn leven door het opvolgen van strenge ethische en andere voorschriften invloed uitoefenen op de kwaliteit van de volgende reïncarnatie van zijn ziel. Plato ontleent hieraan de opvatting dat de menselijke ziel zich voor de geboorte in de stoffelijke, veranderende wereld bevond in de Ideeënwereld, waar zij na de dood ook weer naartoe kan terugkeren. Ook Plato's leermeester Socrates maakte een scherp onderscheid tussen het vergankelijke lichaam en de onsterfelijke ziel als zetel van onze persoonlijkheid of karakter, een ziel waarvoor men dus goed moest zorgen.

De sofisten

De snelle ontwikkeling die Griekenland (en in het bijzonder Athene) in economisch, politiek en cultureel opzicht sinds het einde van de Perzische oorlogen meemaakte, maakte de vaardigheid van het spreken in het openbaar om anderen te overtuigen steeds belangrijker. Voor wie carrière wilde maken, was een grondige vorming in de retorica nodig. De sofisten konden deze vorming bieden. Zij trokken van polis naar polis en verzorgden, vaak tegen forse betaling, onderricht in welsprekendheid. Een van de bekendste sofisten is Protagoras; hij stelt dat er geen absolute waarheid bestaat, maar dat iets altijd waar is voor ieder individu, zoals het hem *voorkomt*: "de mens is de maat van alle dingen". Protagoras' stelling komt neer op wat tegenwoordig relativisme genoemd wordt, namelijk de leer dat waarheid relatief is.

Socrates

Aangezien Socrates (ca. 470-399) zelf niets op schrift gesteld heeft, zijn we afhankelijk van wat anderen over hem hebben geschreven. De belangrijkste bron wordt gevormd door de werken van Plato. Daarnaast beschikken wij over de komedie *De Wolken* van Aristophanes (waarin Socrates op een satirisch vertekende manier wordt geportretteerd) en Xenophons *Herinneringen aan Socrates*, een historisch werk.

Socrates heeft zijn leven lang in de stad Athene gewoond. In 399 werd Socrates aangeklaagd op de volgende beschuldigingen: hij zou de goden van de stad niet vereren en andere, nieuwe goden introduceren. Verder zou hij een slechte invloed hebben op de jeugd. Socrates werd schuldig bevonden en veroordeeld tot het drinken van de gifbeker. Deze gebeurtenis heeft een grote indruk gemaakt op Plato.

Socrates wordt traditioneel gezien als de eerste Griekse filosoof die zich op de ethiek concentreert. Tegenover het relativisme van Protagoras stelt Socrates dat algemeen geldige en objectieve kennis van ethische normen mogelijk is. Een van de belangrijkste vragen in zijn ethiek is de vraag naar het uiteindelijke doel van het menselijk handelen: geluk (εὐδαιμονία). Noodzakelijke voorwaarde om εὐδαιμονία te bereiken is deugdzaam handelen. Dit is alleen mogelijk als men weet wat deugd (ἀρετή) is. Als men dat eenmaal weet, zal men volgens Socrates niet willens en wetens in strijd daarmee handelen (*socratisch intellectualisme*). Socrates' opvatting van deugd als kennis brengt het belang van ethische begripsvorming en definities met zich mee. In zijn gesprekken stelt Socrates de vraag "Wat is X?", bijvoorbeeld "Wat is rechtvaardigheid?", en zo probeert hij tot een definitie van het begrip rechtvaardigheid te komen.

De vorm waarin Socrates vooral in de vroege werken van Plato filosofie bedrijft, houdt in dat hij de opvattingen van zijn gesprekspartners kritisch toetst en probeert te weerleggen (ἐλεγχος) en hen zo stap voor stap tot inzicht tracht te brengen (socratische of dialectische methode). In de praktijk worden Socrates' gesprekspartners vaak uit hun tent gelokt doordat Socrates zich van de domme houdt (εἰρωνεία = *socratische ironie*). Vaak eindigt een gesprek in een impasse (ἀπορία), een situatie waarin Socrates' gesprekspartners geen uitweg meer weten. Het doel van deze ἀπορία is de gesprekspartners ontvankelijk te maken voor positief onderwijs. In het latere werk van Plato zien we vaak een Socrates die zelf aan het woord is en eerder een constructief betoog houdt dan zich met een actieve dialoog bezig te houden.

Plato

De belangrijkste taak van de filosofie is volgens Plato het op zoek gaan naar de waarheid: aan de hand van gesprekken komen de deelnemers stap voor stap tot inzicht. Door de dialoogvorm wordt de lezer gestimuleerd zich in te leven in de personages, mee te denken met de verschillende standpunten en hierin een eigen standpunt te bepalen.

In het merendeel van de dialogen is Plato's leermeester Socrates de gespreksleider; in Plato's latere werken treedt hij vaak minder op de voorgrond of komt hij helemaal niet voor. Ondanks de realistische inkleding zijn de gesprekken fictief, maar in het algemeen neemt men wel aan dat Socrates vergelijkbare gesprekken heeft gevoerd.

Plato's werk is geen systematische uiteenzetting van zijn filosofisch gedachtegoed. Enerzijds zijn er opvattingen die in alle dialogen op gelijke wijze worden gepresenteerd, bijvoorbeeld de gedachte dat het plegen van onrecht ook schadelijk is voor de dader. Anderzijds zijn er met betrekking tot sommige opvattingen opmerkelijke verschillen tussen de dialogen; zo speelt de leer van de ἀνάμνησις (herinnering) in sommige dialogen een grote rol, terwijl hij geheel afwezig is in andere dialogen.

De centrale thema's in het werk van Plato kunnen worden onderverdeeld in de volgende deelgebieden.

Metafysica

Plato is van mening dat de zintuiglijk waarneembare wereld geen object van kennis kan zijn, omdat deze aan voortdurende verandering onderhevig is. Hij houdt echter wel vast aan het bestaan van kennis en stelt dat er andere objecten van kennis moeten zijn: de Ideeën (εἶδη, ἰδέαι). Deze ongeworden, onveranderlijke, onvergankelijke Ideeën zijn zelfstandige entiteiten en vormen de ware werkelijkheid (het zijnde). Er zijn dus twee werelden: de wereld van de Ideeën (de ware werkelijkheid) en de zintuiglijk waarneembare wereld, die een afschaduwing is van de wereld van de Ideeën.

Kentheorie

Plato onderscheidt kennis (ἐπιστήμη) van mening (δόξα). Kennis heeft de Ideeën als object, mening de zintuiglijk waarneembare wereld. De Ideeën zijn waarneembaar met de νοῦς, ons geestesorgaan; de

zintuiglijk waarneembare wereld wordt waargenomen met de zintuigen. Plato's opvatting van de mens is dualistisch: hij stelt het sterfelijke lichaam van de mens tegenover de ziel, die volgens hem onsterfelijk is. Voordat de onsterfelijke ψυχή voor het eerst in een sterfelijk lichaam incarneert, heeft zij zicht gehad op de wereld van de Ideeën. Door het contact met het lichaam heeft de ψυχή het bewustzijn van de aldus opgedane kennis verloren. De mens kan deze kennis door een juist procedé weer naar boven brengen, zich deze kennis herinneren (ἀνάμνησις).

Ethiek

Plato's ethica is *eudaemonistisch*, d.w.z. gericht op geluk. Het in praktijk brengen van ἀρετή (deugd) leidt ertoe dat men optimaal functioneert, waardoor men εὐδαιμονία (geluk) verwerft. Bij Plato zijn de Ideeën de hoogste normen waardoor men zich moet laten leiden. De hoogste Idee is de Idee van het Goede. Inzicht in en kennis van de Ideeën – en daarmee de hoogste vorm van εὐδαιμονία – is echter alleen voor de filosoof weggelegd. De meeste mensen hebben geen inzicht en denken ten onrechte geluk te vinden in genot (ἡδονή).

Het wezen van de mens

De verhalen in het pensum worden allemaal verteld om het wezen van de mens te illustreren. Het verhaal uit de *Protagoras*, dat wordt verteld door Protagoras, maakt onder meer duidelijk dat de mens sociale vaardigheden moet bezitten om samen te kunnen leven, en het verhaal van Aristophanes laat een bepaalde opvatting over de liefde zien. De grotvergelijking in de *Politeia* en het verhaal in de *Phaedrus* illustreren onder andere Plato's dualistische wereldbeeld, zijn metafysica en zijn kentheorie. Het *Gorgias*-verhaal spoort mensen aan zich rechtvaardig te gedragen.

Plato maakt voor zijn wonderlijke verhalen dikwijls gebruik van voor zijn publiek bekende mythische elementen, maar biedt wel telkens een nieuw beeld dat past in zijn filosofische agenda. Zo is de onderwereld in de *Gorgias* heel anders dan de uit Homerus bekende Hades vol rondwarende schimmen.

3 Taal

De CvTE-minimumlijst vormt het uitgangspunt bij de op het centrale examen gestelde vragen en bij de annotatie van de ongeziene authentieke tekst. Daarnaast worden de volgende verschijnselen bekend verondersteld:

- Algemeen:
  - de crasisvormen κάγω, κάπειτα, ταῦτά, τάληθῆ en τᾶλλα
  - de deictische iota (-ί) in aanwijzende voornaamwoorden en bijwoorden
- Werkwoorden:
  - de perfectumvormen ἔοικα, ἔοικας, ἔοικε(ν)
- Syntaxis:
  - zelfstandig gebruik van het lidwoord in combinatie met een genitivus (zoals τὰ ἐκείνου)
  - het gebruik van het bijwoord in aanvulling op werkwoorden (zoals ἔχω en διάκειμαι) die een situatie of toestand aanduiden
  - syntactische verschijnselen die samenhangen met de dialoogvorm van de tekst: ellips, anakoloet, prolepsis

B. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT

1 De auteur en zijn werk

Leven van Plato (427-347)

Plato werd in 427 geboren in een rijke en aanzienlijke Atheense familie. Hij kwam al vroeg in contact met Socrates. Hoewel een politieke carrière voor Plato voor de hand lag, besloot hij zich geheel aan de filosofie te wijden en zich bij Socrates aan te sluiten. Na Socrates' terdoodveroordeling in 399 wijdde Plato zich geheel aan de filosofie. Omstreeks 387 stichtte hij vlak buiten Athene een eigen school, de Academie. Plato stierf in 347.

Werken van Plato

De grote meerderheid van Plato's werken bestaat uit dialogen. Wat betreft de vorm van de dialogen wordt een onderscheid gemaakt tussen dramatische en gerapporteerde dialogen. Dramatische dialogen zijn als het ware toneelstukken, waarin de sprekers zonder tussenkomst van een verteller aan het woord zijn. In gerapporteerde dialogen doet iemand aan een of meer luisteraars verslag van een gesprek dat eerder heeft plaatsgevonden.

Wat het ontstaan en de inhoud van de dialogen betreft wordt Plato's werk doorgaans ingedeeld in drie perioden. In het algemeen wordt aangenomen dat Plato in de vroege dialogen nog sterk onder de invloed van Socrates staat. In de dialogen van de middenperiode ontwikkelt hij zijn Ideeënleer. In de late dialogen richt hij zich op problemen van logica, fysica en politiek.

2 De historische context

Plato schrijft zijn dialogen in het begin van de vierde eeuw, na de dood van Socrates. Hij situeert zijn dialogen echter in het Athene van het einde van de vijfde eeuw.

De politieke situatie

In de tweede helft van de vijfde eeuw nam het onderlinge wantrouwen tussen de twee belangrijkste Griekse poleis, Athene en Sparta, toe. Elk vreesde dat de ander de hegemonie over Griekenland zou krijgen. Dit wantrouwen leidde uiteindelijk tot de Peloponnesische Oorlog (431-404). Athene verloor de oorlog. De Spartanen stelden in Athene een oligarchisch bewind aan, de zogenaamde regering van de Dertig. Al snel veranderde deze regering in een terreurbewind. In 403 werd het bewind door democratisch gezinde Atheners afgezet.

Socrates was vaak kritisch over het functioneren van de democratie, omdat besluiten genomen werden door mensen die geen kennis van zaken hadden. Door zijn contacten met mensen uit aristocratische en antidemocratische kringen werd Socrates ongetwijfeld door tijdgenoten verbonden met de misdaden van het bewind van de Dertig.

C. EINDTERMEN

NB Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CvTE-minimumlijst (zie bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

3 HET CENTRAAL EXAMEN

3.1 ZITTINGEN CENTRAAL EXAMEN

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

3.2 HULPMIDDELEN

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

BIJLAGE 1. EXAMENPROGRAMMA GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO

Griekse taal en cultuur (GTC)

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Reflectie op klassieke teksten (sub domein 1) en antieke cultuur (sub domein 2)

Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

Domein C Zelfstandige oordeelsvorming

Domein D Oriëntatie op studie en beroep

Domein E Informatievaardigheden.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (sub domein 1: reflectie op klassieke teksten), B² (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A, B, C, D en E.

Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van circa 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Griekse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen). Deze selectie bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vak onderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

De examenstof

Domein A: Reflectie op klassieke teksten en antieke cultuur

Subdomein 1: Reflectie op klassieke teksten

1 De kandidaat kan zijn begrip van Griekse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:

- een ongeziene passage te vertalen;
- een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief;
- een passage vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief te vergelijken met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

---

² Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

Subdomein 2: *(alleen van toepassing op het schoolexamen) Reflectie op antieke cultuur*

2 De kandidaat kan:

- *antieke cultuuruitingen van verschillende cultuurdomeinen plaatsen in hun historische en culturele context en met elkaar in verband brengen;*
- *antieke cultuuruitingen onderzoeken en zijn bevindingen formuleren.*

Domein B: Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

3 De kandidaat kan door de bestudering van de Griekse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:

- *onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en eigentijdse ontwikkelingen;*
- *de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de klassieke traditie waarin Europa staat.*

4 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen):*

De kandidaat kan

- *voorbeelden uit de receptiegeschiedenis herkennen, deze plaatsen in de context van de betreffende periode in de Europese cultuur en de van toepassing zijnde werkingsmechanismen noemen;*
- *cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen.*

Domein C: Zelfstandige oordeelsvorming

5 De kandidaat kan een beargumenteerde reactie formuleren op de inhoud van voorgelegde teksten en andere cultuuruitingen (uit de Oudheid en latere tijden).

6 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen)*

De kandidaat kan cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen en daarover een beargumenteerd oordeel geven.

Domein D: Oriëntatie op studie en beroep

Domein E: Informatievaardigheden

7 De kandidaat kan:

- *doelgericht informatie en bronnenmateriaal zoeken, beoordelen, selecteren en verwerken, o.a. met behulp van het woordenboek;*
- *(verworven) informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;*
- *gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij GTC;*
- *adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied;*
- *bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.*

BIJLAGE 2. DE PLAATS VAN GRIEKSE TAAL EN CULTUUR EN LATIJNSE TAAL EN CULTUUR IN DE PROFIELEN

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur kunnen op het atheneum als keuze-examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

BIJLAGE 3. DE MINIMUMLIJST GRIEKS

De minimumlijst Grieks bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III literaire termen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van literaire termen die door het CvTE bekend worden verondersteld.

De minimumlijst Grieks hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvTE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals *indicativus* en *nominativus*. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvTE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

Wanneer in examenvragen het begrip **tekstelement** wordt gehanteerd, dan wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin. Een tekstelement kan bestaan uit aaneensluitende woorden, maar dit hoeft niet.

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen (in het Nederlands)

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvTE de volgende regels:

1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13^e herziene uitgave, 1999.
2. Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert het CvTE de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.
3. In citaten (bijvoorbeeld vertalingen) wordt de spelling van de auteur aangehouden. Kandidaten dienen derhalve op de hoogte te zijn van de verschillende spellingsconventies ten aanzien van de Griekse eigennamen.

DEEL I VORMLEER

Algemeen:

- In principe wordt uitgegaan van het Attisch van de klassieke periode.
- Bij nominale en verbale vormen worden de dualisvormen niet bekend verondersteld.

1 Lidwoord

2 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen (inclusief vocativus) van:

- de α/η -stammen
- de o-stammen; van de contracta alleen νοῦς (niet ὄστοῦν)
- de medeklinkerstammen, inclusief de stammen op -ι, -υ, -εῦ; inclusief Ζεὺς en ναῦς; exclusief de onzijdige woorden op -ας, zoals τὸ κρέας; exclusief ἡ αἰδώς; exclusief onregelmatige vocativi zoals γύναι.

3 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- de α/o -stammen, inclusief de adiectiva van twee uitgangen, exclusief de adiectiva op -οῦς
- de medeklinkerstammen, inclusief μέγας en πολύς en het type ταχύς; inclusief het type ἀληθής etc. (niet de contractie in -α, zoals ὑγιᾶ)

de vorming en verbuiging van de vergrotende en overtreffende trap, inclusief de vormen ἥττων, κρείττων, βελτίων, ἀμείνων, μείζων, πλείων, κακίων, καλλίων en de vormen κράτιστος, βέλτιστος, ἄριστος, μέγιστος, πλεῖστος, κάκιστος, κάλλιστος. Van de vergrotende trap op -(ι)ων/- (ι)ον alleen de ongecontraheerde vormen.

4 Bijwoorden

De vorming, inclusief de vergrotende en overtreffende trap; inclusief de vormen μάλα, μᾶλλον, μάλιστα en ἥκιστα; inclusief het adverbiaal gebruik van de acc. sing. neutr., zoals μέγα.

5 Telwoorden

De verbuiging van εἷς, οὐδεὶς/μηδεὶς.

6 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, exclusief:

- de indirect reflexiva (οὗ, οἷ, ἑ, σφεῖς etc.)
- de gecontraheerde vormen van ἑαυτοῦ etc.
- de crasisvormen van ὁ αὐτός etc.
- de vormen (ὄ)του, (ὄ)τω, ἄττα en ἄττα
- de vormen τοῦ, τῷ als vragend voornaamwoord.

7 Werkwoorden

De vorming en vervoeging/verbuiging van:

- activum, medium en passivum
- de uitgang -η voor de indicativus 2e pers. sing. praes. med. (λύη), fut. med. (λύση) en fut. pass. (λυθήση) wordt bekend verondersteld
- enkelvoud en meervoud van: indicativus, coniunctivus, optativus, imperativus (hiervan slechts de 2e personen)
- participia in alle naamvallen
- infinitivi
- augment en reduplicatie (exclusief vormen met dubbel augment, zoals ἑώρων). Dat het augment kan worden weggelaten, wordt bekend verondersteld.

Vormen van praesens en imperfectum:

- de thematische werkwoorden exclusief de contracta met o-stam; χρήμαι en ζήω worden niet bekend verondersteld
- de athematische werkwoorden
- εἶμι en εἶμι (maar niet het imperfectum van εἶμι).

Vormen van de aoristus:

- de regelmatige sigmatische aoristus (inclusief de werkwoorden op -νυμι en de vormen ἔδοξα en ἀλώεσα) en de pseudo-sigmatische aoristus
- de stamaoristi ἔβην, ἔστην, ἔδυν, ἔφυν, ἔγνω
- de aoristi van τίθημι, ἴημι, δίδωμι
- de volgende thematische aoristi: ἤγαγον, εἶλον, ἠσθόμην, (ἀπ)έθανον, (ἀπ)ωλόμην, (ἀφ)ικόμην, ἔβαλον, ἐγενόμην, ἦλθον, ἐσπόμην, ἠύρον, ἠρόμην, ἔσχον, ὑπεσχόμην, ἔλαβον, εἶπον, ἔλιπον, ἔμαθον, εἶδον, ἔπαθον, ἐπιθόμην, ἔπιον, ἔπεσον, ἐπυθόμην, ἔτεκον, ἔτραπον, ἔτυχον, ἤνεγκον, ἔφυγον
- de regelmatig gevormde aoristus op -θην en de vormen van ἐβλήθην, ἐβουλήθην, ἐκλήθην, ἐρρήθην, ἐμνήσθην, ὤφθην, ἠύρέθην
- van de passieve/intransitieve aoristi op -θην alleen de vormen van διεφθάρην en ἐφάνην.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum actief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de regelmatig gevormde kappa-perfecta
- de perfecta ἀκήκοα, (ἀπ)όλωλα, βέβηκα, βέβληκα, γέγονα, εἶρηκα, ἐλήλυθα, ἠύρηκα, λέλοιπα, πέποιθα
- de perfecta ἔστηκα, οἶδα (inclusief de imperativi ἴσθι en ἴστε), τέθηκα en hun onregelmatige vervoeging
- van het plusquamperfectum de uitgangen -η, -ης, -ει, -εμεν, -ετε, -εσαν.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum medium/passief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de vormingen van het type λέλυμαι
- de vorming van βέβλημαι.

De vorming van het futurum, exclusief de optativus:

- de regelmatig gevormde sigmatische futura, de futura attica en het futurum passief (type λυθήσομαι)
- de futura ἀκούσομαι, (ἀπο)θανοῦμαι, βουλήσομαι, γενήσομαι, γνώσομαι, δόξω, ἔξω, ἐρῶ, ἔσομαι, εὐρήσω, οἴσω, ὄψομαι, πεσοῦμαι, σχήσω, φανήσομαι, φεύξομαι.

Nota bene: werkwoordsvormen die niet in deze paragraaf genoemd zijn, maar duidelijk herkenbaar zijn (bijv. ἐτέλεσα, ἐκελεύσθη, λέλειπται) worden in principe niet geannoteerd.

DEEL II SYNTAXIS

1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp - persoonsvorm
- onderwerp - naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

2 Gebruik van het lidwoord

- het regelmatig ontbreken van het lidwoord bij een predicatieve bepaling en bij het naamwoordelijk deel van het gezegde
- het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke naamwoorden, participia, infinitivi (zonder aanvullingen) en voorzetselgroepen
- het lidwoord bij eigennamen
- het lidwoord bij αὐτός en πᾶς
- de verbindingen ὁ μὲν ... ὁ δέ ... en οἱ μὲν ... οἱ δέ ...
- het zelfstandig gebruik van ὁ δέ.

3 Functies van naamvallen

Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, inclusief de genitivus objectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- bijwoordelijke bepaling van vergelijking en tijd
- in de genitivus absolutus constructie.

Dativus:

- meewerkend voorwerp
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- de bezitter bij het werkwoord εἶναι
- bijwoordelijke bepaling van middel, wijze, maat en tijd, reden en oorzaak.

Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in a.c.i. en a.c.p.
- bijwoordelijke bepaling van richting, tijdsduur, afstand en betrekking.

Vocativus:

- aanspreekvorm.

4 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

5. Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

6 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen "tamelijk" en "te".

Het gebruik en de betekenis van overtreffende trap: de betekenissen “-ste” en “zeer”.
Het gebruik van ὡς en ὅτι + overtreffende trap: “zo ... mogelijk”.

7 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting en attractie worden niet bekend verondersteld.

8 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het gebruik en de betekenis van de genera activum, medium en passivum:

Gebruik mediumvorm:

- belanguitdrukkend medium (indirect reflexief medium)
- direct reflexief medium
- intransitief medium
- passief gebruikt medium.

Gebruik passivumvorm (in aoristus- en futurumstam):

- passief gebruik
- intransitief passivum.

Het begrip medium tantum.

Gebruik van de tijden en aspect:

Het gebruik van de bij de vormleer genoemde tijden, inclusief het praesens historicum.

De volgende aspectswaarden:

- praesens en imperfectum (kernbetekenis: niet-afgesloten):
  - beschrijving van voortduring/poging/gewoonte / herhaalde handeling
  - beschrijving van achtergrondgebeurtenis in verhaal
- aoristus (kernbetekenis: afgesloten):
  - aanduiding van handeling gezien in zijn totaliteit (constaterend)/nadruk op begin- of eindpunt van de handeling
  - aanduiding van gebeurtenissen die het verhaal voortstuwten
- perfectum en plusquamperfectum: een toestand als resultaat van de handeling in heden, resp. verleden.

Het gebruik en de betekenis van:

indicativus:

- realis
- irrealis (in de hoofdzin met ἄν, in de conditionele bijzin zonder ἄν).

coniunctivus:

- in hoofdzinnen: aansporing, twijfel, verbod
- in bijzinnen met ἄν: plausibele gebeurtenis in de toekomst (*coniunctivus futuralis*), herhaalbare/algemene handeling (*coniunctivus generalis/iterativus*)
- doelaangevend
- na werkwoorden van vrezén.

optativus:

- in hoofdzinnen met ἄν: mogelijkheid (vaak in combinatie met een optativus in de bijzin zonder ἄν), bescheiden geformuleerde mening, vriendelijk bevel/verzoek
- in hoofdzinnen zonder ἄν (al dan niet ingeleid door εἴθε/εἰ γάρ): wens
- in conditionele bijzinnen zonder ἄν: mogelijkheid
- in bijzinnen (na historische tijd of praesens historicum in de hoofdzin):
  - in de indirecte rede
  - in conditionele en temporele bijzinnen verwijzend naar een herhaalde handeling in het verleden
  - in doelaangevende bijzinnen en na werkwoorden van vrezén

- in niet-conditionele bijzinnen met ἄν: mogelijkheid, bescheiden mening

imperativus:

- bevel/verzoek

infinitivus:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- in a.c.i. en n.c.i.
- na πρίν en ὥστε
- als aanvulling bij werkwoorden (inclusief ἔχω) en bijvoeglijke naamwoorden
- subjects- en objectsaccusativus
- gesubstantiveerde infinitivus

participium:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruik
- het participium van het futurum met doel aangevende betekenis
- in een genitivus absolutus met uitgedrukt onderwerp
- de participiumpartikels ἄτε, ὡς en καί(περ)
- als aanvulling bij τυγχάνω en λανθάνω en bij παύομαι en ἄρχομαι
- in a.c.p. en n.c.p. bij werkwoorden die een gevoel, waarneming of weten (bijv. οἶδα) aanduiden

9 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief vraagpartikels.

DEEL III LITERAIRE TERMEN: STILISTISCHE, NARRATOLOGISCHE EN ARGUMENTATIEVE BEGRIPPEN

I. Stilistische begrippen

Afgebeelde Zie vergelijking.

Alliteratie De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan.

Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan

Καὶ σύ τοι παίδων πατήρ
πέφυκας.

Ook jij bent toch een vader van kinderen.

Euripides, *Medea* 344-345

Anafora De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.

dag stoel naast de tafel
dag brood op de tafel
dag visserke-vis met de pijp

P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

ἐκεῖνος εἶναί φησι Διόνυσον θεόν,
ἐκεῖνος ἐν μηρῷ ποτ' ἐρράφθαι Διός.

Hij beweert dat Dionysus een god is, **hij** (beweert) dat Dionysus ooit ingenaaid is geweest in de dij van Zeus.

Euripides, *Bacchae* 243-244

N.B. De betreffende tekstelementen hoeven niet per se in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

Πικροὺς δ' ἐγὼ σφιν καὶ λυγροὺς θήσω γάμους,
πικρὸν δὲ κῆδος καὶ φυγὰς ἐμὰς χθονός.

Bitter en gruwelijk zal ik voor hen de bruiloft maken, **bitter** hun familieband en mijn verbanning uit dit land.

Euripides, *Medea* 399-400

Antithese Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water en vuur**.

Ἰὸ στέγαι
φύλων ἐρῆμοι, τῶν δ' ἀπολλύντων πλέαι.

Ach huis, van vrienden **verstoken**, maar **vol** van moordenaars.

Sophocles, *Electra* 1404-1405

Asyndeton De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.

Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.

Multatuli, *Max Havelaar*

Πάυσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε.

Ik zal een eind maken aan mijn aanklacht. [want] U hebt gehoord, [en] gezien, [en] geleden; [en] u hebt hem hier: [dus] spreek nu recht.

Μέλλοντα ταῦτα· τῶν προκειμένων τι χρὴ
πράσσειν.

Dat is de toekomst; [maar] wat betreft het heden moeten we handelen.

Sophocles, *Antigone* 1334-1335

Beeld

Zie vergelijking.

Chiasme

De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.

Op het Centraal Examen dienen de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).

laat mij **je gezicht** (a) zien, laat mij **je stem** (b) horen,
want zoet is **je stem** (b) en **je gezicht** (a) is bekoorlijk.

Bijbel, *Hooglied* 2:14b

βαρείαν (a) **ἐχθροῖς** (b) καὶ **φίλοις** (b) **εὐμενῇ** (a)

geducht (a) **voor vijanden** (b) en **vrienden** (b) **welgezind** (a)

Euripides, *Medea* 809

Climax

Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.

Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen

Rhijnvis Feith, *Nieuwjaarslied*

καὶ κύσε χεῖρας,
δεινάς, ἀνδροφόνους, αἱ οἱ πολέας κτάνον υἴας.

en hij kuste de handen, **de geduchte, mannenmoordende, die vele zonen van hem hadden gedood.**

Homerus, *Ilias* 24.478-479

Eufemisme

De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.

De dierenarts heeft onze hond laten **inslapen**.

Ἵμεῖς δὲ μητέρ' οὐκέτ' ὄμμασιν φίλοις
ὄψεσθ', ἐς ἄλλο σχῆμ' ἀποστάντες βίου.

Jullie zullen jullie moeder niet meer zien met jullie lieve ogen, **wanneer jullie zijn weggegaan naar een andere fase van het leven.**

Euripides, *Medea* 1038-1039

Γνώμη/Sententia

Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

Κάν βροτοῖς
αἱ δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι.

En bij mensen
is de tweede gedachte vaak de verstandigste.

Euripides, *Hippolytus* 435-436

Hypallage

Een bijvoeglijk naamwoord congrueert met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.

Midwinterdag.—De geur van oude jassen,
de gang met **kalken** licht om in te dwalen.

Ida Gerhardt, *Tussenuur*

νεῖκος ἀνδρῶν **ξόναιμον**

een **verwante** ruzie van mannen
(= *een ruzie tussen verwante mannen*)

Hyperbaton

Tussen woorden die een grammaticale eenheid vormen, staan een of meer woorden die geen deel uitmaken van deze grammaticale eenheid.

οὐκ, ἀλλὰ **Πενθέως** ἢ τάλαιν' ἔχω **κάρα**.

Nee, maar ik, ongelukkige, heb **het hoofd** vast **van Pentheus**.

Euripides, *Bacchae* 1284

In woordgroepen als ὄν κατὰ θυμόν (in zijn hart, Homerus, Odyssee 1.4) en κνημῖδας ἐπισφυρίοις ἀραρυίας (aan enkelbanden bevestigde scheenplaten, Homerus, Ilias 18.459) vormen de vetgedrukte woorden geen hyperbaton. De woorden κατὰ en ἐπισφυρίοις maken namelijk deel uit van de woordgroepen.

Hyperbool

Overdrijving.

ὁ δ' ἦλθε ταῦτον δακρύων ἔχων μέλος
ἡμῖν ἐπ' ἀκτάς, **μυρία** δ' ὀπισθόπους
φίλων ἅμ' ἔστειχ' ἠλίκων <θ'> ὀμήγουρις.

Hij kwam naar ons toe bij de kust, met hetzelfde verdrietige lied, terwijl een **eindeloze** stoet vrienden en leeftijdsgenoten hem volgde.

Euripides, *Hippolytus* 1178-90

Litotes

De ontkenning van een begrip om het tegendeel te benadrukken.

Dat is niet helemaal het juiste antwoord.
(*De docent bedoelt dat het antwoord helemaal onjuist is.*)

ποιέων τε ταῦτα ἔπαινον εἶχε **οὐκ ὀλίγον** πρὸς τῶν πολιητέων.

door dit te doen verwierf hij **niet weinig** (= *heel veel*) lof van zijn medeburgers.

Herodotus, *Historiae* 1.96

Metafoor

De vervanging van een begrip door een begrip dat daar een gelijkenis mee vertoont. Het verschil met het stilistisch begrip Vergelijking is dat bij een metafoor alleen het beeld wordt genoemd (dus zonder 'als', 'zoals', 'gelijk aan', etc.).

Hij woont in een **zwijnenstal**.

ἐς δὲ τὴν τύχην
πεσοῦσ' ὄσσην σὺ πῶς ἂν **ἐκνεύσαι** δοκεῖς;

nu je in zo'n moeilijke situatie terechtgekomen bent,
hoe denk je eruit te kunnen **zwemmen** (= *ontsnappen*)?

Euripides, *Hippolytus* 469-470

Metonymia

De vervanging van een begrip door een begrip dat daarmee te maken heeft maar er geen gelijkenis mee vertoont.

- een abstract in plaats van een concreet begrip (**Abstractum pro concreto**)

Εὐφορβος, ὃς ἠλικίην ἐκέκαστο

Euphorbus, die uitblonk onder zijn **leeftijd**
(= *leeftijdgenoten*)

Homerus, *Ilias* 16.808

- de naam van een god(in) in plaats van een begrip uit zijn/haar invloedssfeer

σπλάγχχνα δ' ἄρ' ἀμπείραντες ὑπείρεχον Ἥφαιστοιο.

na dan de ingewandstukken aan het spit geregen te hebben
hielden ze deze boven **Hephaestus** (= *het vuur*).

Homerus, *Ilias* 2.426

- het materiaal van een voorwerp in plaats van het voorwerp zelf

μή τις (...)

χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν ἐκ θυμὸν ἔλοιτο.

om te voorkomen dat iemand hem het leven zou benemen
door **brons** (= *een speer/zwaard*) in zijn borst te steken.

Homerus, *Ilias* 5.316-317

- een deel in plaats van het geheel (**Pars pro toto**)

ἅπαντα δὲ

στέγη πυκνοῖσιν ἐκτόπει δραμήμασιν.

en heel

het **dak** (= *huis*) dreunde van het drukke lopen.

Euripides, *Medea* 1179-1180

Paradox

Een schijnbare tegenstrijdigheid.

Schrijven is schrappen.

Τεθνᾶσι κοὐ τεθνᾶσι.

Ze zijn dood en ze zijn niet dood.

Euripides, *Helena* 138

Deze opmerking betreft de tweeling Castor en Pollux, die na hun dood als sterrenbeeld aan de hemel zijn geplaatst.

Parallellisme

De onderdelen van twee of meer grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen staan in dezelfde volgorde.

Op het Centraal examen dienen de tekstelementen die het parallellisme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (a) ... (b).

Daar (a) **gaat ze** (b), en **zoveel schoonheid** (c) **heb ik nooit verdiend** (d). /
Daar (a) **staat ze** (b), en **zoveel gratie** (c) **heb ik nooit gezien** (d).

Clouseau, *Daar gaat ze*

πραότητα (a) μὲν **πορίζων** (b), **ἀγριότητα** (a) δ' **ἐξορίζων** (b)· **φιλόδορος** (a)
εὐμενείας (b), **ἄδωρος** (a) **δυσμενείας** (b).

hij **levert** (a) **vriendelijkheid** (b), en **verdrijft** (a) **grofheid** (b); hij is **vrijgevig**
(a) **met vrolijkheid** (b), **gierig** (a) **met ruzie** (b).

Plato, *Symposium* 197d

Personificatie

Een vorm van beeldspraak waarbij levenloze dingen, voorwerpen of abstracties als levende wezens worden voorgesteld of eigenschappen daarvan toebedeeld krijgen.

Het licht begint te wandelen door het huis
en raakt de dingen aan.

Ida Gerhardt, *Zondagmorgen*

μῆλα, τὰ δὴ κατέκειτ' ἔσφαγμένα **νηλεῖ** χαλκῶ

kleinvee, dat neerlag afgeslacht door het **meedogenloze** brons

Homerus, *Odyssee* 11.45

Pleonasme

Het aan een begrip toekennen van een kwalificatie die reeds in het begrip zelf besloten ligt.

een **potentiële** kans

καὶ μὲν που κεῖνον περυναίεται **ἀμφὶς ἔόντες**
τείρουσι.

en de omwonenden, **die om hem heen wonen**, denk ik,
kwellen hem.

Homerus, *Ilias* 24.488-489

Polysyndeton

De opeenvolging van twee of meer tekstelementen binnen een zin die telkens door een nevenschikkend voegwoord met elkaar verbonden zijn.

Die zorgt **en** waakt **en** slaaft **en** ploegt **en** zwoegt **en** zweet

Joost van den Vondel, *Palamedes*

θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολῶν ποδὶ
πῶς νιν προσόψῃ, **καὶ** σὺ **καὶ** δέσποινα σή.

Ik kom met mijn vader naar je toe, en dan zal ik eens zien hoe je naar hem kijkt,
én jij **én** je meesteres.

Euripides, *Hippolytus* 661-662

δώσει δέ τι ἔν γε φέρεσθαι,
ἢ ἔτινα τριπόδων εὐχάλακων **ἢ** ἔτι λεβήτων,
ἢ ἔτι δὴ ἡμίονους **ἢ** ἔτι χρύσειον ἄλεισον.

Hij zal je iets geven om mee te nemen, een van de mooie bronzen drievoeten
of kommen, **of** twee muilezels **of** een gouden drinkbeker.

Homerus, *Odyssee* 15.83-85

Punt van overeenkomst

Zie Vergelijking.

Retorische vraag

Een vraag waarbij het niet de bedoeling van de vragensteller is dat er een antwoord gegeven wordt.

Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?

Bill Gates

Κακῶς πέπρακται πανταχῆ· **τίς ἀντερεῖ;**

Het staat er in alle opzichten slecht voor; **wie zal dit tegenspreken?**

Euripides, *Medea* 364

Tautologie

Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.

gratis en voor niks

τὰς γὰρ ἐνθάδε
θυσίας ἐπιστάμεσθα καὶ γινώσκομεν.

want wij kennen de offers hier en zijn ervan op de hoogte.

Euripides, *Iphigenia bij de Tauriërs* 490-491

Tertium comparationis

Zie vergelijking.

Tricolon

Een opsomming die bestaat uit drie delen.

Αἶρεϊ γὰρ ἀνδρῶν ὄμματ', ἐξαιρεῖ πόλεις, πίμπρησιν οἴκους·

Zij verovert de ogen van mannen, verwoest steden, steekt huizen in brand!

Euripides *Troades* 892-893, Hecuba over Helena

Vergelijking

Een begrip wordt vergeleken met een ander begrip (met gebruik van 'als', 'zoals', 'gelijk aan', etc.).

De vergelijking bestaat uit drie elementen:

1. **afgebeelde**: het begrip dat met iets anders vergeleken wordt
2. **beeld**: het begrip waarmee het afgebeelde vergeleken wordt
3. **tertium comparationis / punt van overeenkomst**: het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen

De jongen werd zo rood als een kreeft.

afgebeelde:	de jongen
beeld:	de kreeft
tertium comparationis / punt van overeenkomst:	de roodheid

ᾠς τὸν μὲν λίπε θυμός, ἐπ' αὐτῷ δ' ἔργον ἐτύχθη
ἀργαλέον Τρώων καὶ Ἀχαιῶν· οἱ δὲ λύκοι ὧς
ἀλλήλοισι ἐπόρουσαν.

De levensgeesten verlieten hem, en bij zijn lijk ontstond een
gruwelijke strijd van Trojanen en Grieken; zij stormden als wolven
op elkaar af.

Homerus, *Ilias* 4.470-472

afgebeelde:	Trojanen en Grieken
beeld:	wolven
tertium comparationis / punt van overeenkomst:	het (vol agressie) op elkaar afstormen

II. Narratologische begrippen

Alwetende verteller Een vertellende instantie die complete kennis van alle gebeurtenissen, onuitgesproken gedachten van personages en de afloop van het verhaal heeft.

Apostrofe Iemand spreekt een ding of begrip aan, of een personage dat niet bij hem of haar aanwezig is.

De alwetende verteller vertelt:

Ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βίοτοιο τελευτή.

Toen verscheen voor jou, Patroclus, het einde van je leven.

Homerus, *Ilias* 16.787

Dramatische ironie Een of meer personages hebben minder kennis van de situatie dan de lezer/toehoorder.

Ἄνθ' ὃν ἐγὼ τάδ', ὡσπερὶ τοῦμοῦ πατρός,
ὑπερμαχοῦμαι, κάπῃ πάντ' ἀφίξομαι
ζητῶν τὸν αὐτόχειρα τοῦ φόνου λαβεῖν.

Daarom zal ik, alsof het om mijn eigen vader ging,
de strijd aangaan, en zal ik alles in het werk stellen
om te proberen de moordenaar te pakken te krijgen.

Sophocles, *Oedipus Tyrannus* 264-266

Oedipus zegt dit terwijl hij nog niet weet dat het inderdaad om zijn eigen vader gaat en dat hij, Oedipus, zelf de moordenaar is.

Prospectie (flashforward)

De verteller of een personage verwijst naar latere gebeurtenissen.

χρῆν γὰρ **Κανδαύλη γενέσθαι κακῶς.**

want het was voorbeschikt **dat het slecht zou aflopen met Candaulus.**

Herodotus, *Historiën* 1.8

Retrospectie (flashback)

De verteller of een personage verwijst naar eerdere gebeurtenissen.

Οὐ μὲν δὴ τόδε μείζον ἐπι κακὸν ἢ ὅτε **Κύκλωψ**
εἴλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν.

Dit is geen grotere ramp dan **toen de Cycloop ons met bruto geweld opsloot in zijn gewelfde grot.**

Homerus, *Odyssee* 12.209-210

Ringcompositie

Afbakening van een tekstsegment door aan het einde een tekstelement uit het begin (al dan niet letterlijk) te herhalen.

Ἄνδρα **μοι ἔγγεπε, Μοῦσα.**

(...)

θεά, θυγάτηρ Διός, εἶπε καὶ ἡμῖν.

Muze, bezing me de man,

(...)

godin, dochter van Zeus, vertel het ook aan ons.

Homerus, *Odyssee* 1.1 en 1.10

Vertel perspectief

Het perspectief van waaruit de lezers de gebeurtenissen van het verhaal zien; dit perspectief kan bij de verteller of bij een van de personages liggen.

Verteltempo

De verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd.

Verteltijd: de tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen.

Vertelde tijd: de tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen.

Versnelling: de verteltijd is korter dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt.

Vertraging: de verteltijd is langer dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp.

III. Argumentatieve begrippen

A-fortiori-redenering

Een redenering die stelt dat, wanneer in een bepaalde situatie iets geldt, het vanzelfsprekend is dat dit in een andere situatie met des te meer reden geldt.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

Herodotus vertelt dat de vrouw van Candaules het heel erg vond dat haar man haar naakt aan zijn dienaar had laten zien. Hij voegt daaraan toe:
παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, καὶ ἄνδρα ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

Want bij de Lydiërs, zoals bij vrijwel alle niet-Grieken, wordt het **zelfs** als schandelijk beschouwd wanneer **een man** naakt gezien wordt.

Herodotus, *Historiae* 1.10

Analogie-redenering Het verdedigen van een bewering/stelling door een vergelijkbare situatie aan te halen.

ῥέει γὰρ ἐκ Λιβύης ὁ Νεῖλος καὶ μέσσην τάμνων Λιβύην, καὶ ὡς ἐγὼ συμβάλλομαι τοῖσι ἐμφανέσι τὰ μὴ γινωσκόμενα τεκμαιρόμενος, τῷ Ἰστρω ἐκ τῶν ἴσων μέτρων ὀρμᾶται. Ἰστρος τε γὰρ ποταμὸς ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρήνης πόλιος ῥέει μέσσην σχίζων τὴν Εὐρώπην.

De Nijl stroomt vanuit Libië dwars door Libië heen, en loopt, zoals ik concludeer door op basis van wat er bekend is bewijzen te vinden voor wat er onbekend is, over een even lange afstand als de Donau. Want de Donau begint bij de Kelten en de stad Pyrene en stroomt dwars door Europa heen.

Herodotus, *Historiën* 2.33

Autoriteitsargument

De verwijzing naar een uitspraak van een belangrijk persoon om een eigen bewering kracht bij te zetten.

Als de Grieken worden aangevallen door de Perzen zoeken ze hulp van de Syrakusanen; maar de Atheners willen het bevel over de Griekse vloot niet afstaan:

Μάτην γὰρ ἂν ὧδε πάραλον Ἑλλήνων στρατὸν πλεῖστον εἶημεν ἐκτημένοι, εἰ Συρηκοσίοισι ἐόντες Ἀθηναῖοι συγχωρήσομεν τῆς ἡγεμονίας, ἀρχαιότατον μὲν ἔθνος παρεχόμενοι, μούνοι δὲ ἐόντες οὐ μετανάσται Ἑλλήνων· τῶν καὶ Ὅμηρος ὁ ἐποποιὸς ἄνδρα ἄριστον ἔφησε ἐς Ἴλιον ἀπικέσθαι τάξαι τε καὶ διακοσμήσαι στρατόν.

Zo zouden we namelijk voor niets de grootste zeemacht van de Grieken bezitten, als ten behoeve van de Syracusanen wij, nota bene Atheners, afstand zullen doen van het opperbevel, terwijl we het oudste volk in Griekenland vormen, en als enigen van de Grieken geen immigranten zijn; en ook Homerus, de dichter van epen, zei dat van alle Grieken die in Troje waren aangekomen, de beste in het opstellen en indelen van het leger een Athener was.

Herodotus 7.161

Fictieve uitspraak

Het zelf onder woorden brengen van een mogelijke reactie of tegenwerping om daar op voorhand op in te kunnen gaan.

ἴσως γὰρ ἂν λεγόντων ἡμῶν ὅτι “Οὐκ ὀρθῶς λέγετε, ὃ ἄνθρωποι, ἀλλὰ ψεύδεσθε”, ἔροιντ’ ἂν ἡμᾶς· “ ὦ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, (...) εἶπατον ἡμῖν.”

want als wij zouden zeggen: "Jullie hebben geen gelijk, mensen, maar jullie vergissen je", dan zouden zij misschien zeggen: "Protagoras en Socrates, (...) zeg ons dat eens."

Plato, *Protagoras* 353a

Syllogisme

Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen), een algemene (premissa maior) en een specifieke (premissa minor).

premissa maior	Alle mensen zijn sterfelijk
premissa minor	Socrates is een mens
conclusie	Socrates is sterfelijk

IV. Aanvullingen per auteur

Aanvullingen voor Herodotus: Stilistische begrippen

Epanalepsis

Het verdergaan met het hoofdverhaal na een digressie door (al dan niet woordelijke) herhaling van (een deel van) het voorafgaande.

(...), ἐς ὃ διεξελθόντες ταύτην ἐς τὴν ἔρημον ἀπίκοντο.
Ἦ δ' ἔρημος αὕτη... (digressie)
Ἐπεὶ ὦν ὁ Δαρεῖος ἦλθε ἐς τὴν ἔρημον, (...)

(...), totdat ze, na verdergetrokken te zijn, in die woestijn aankwamen.
Die woestijn ... (digressie)

Toen Darius dus **in de woestijn gekomen was**, (...)

Herodotus, *Historiën* 4.123-124

Kop-staartconstructie

Aan het begin van een zin (kop) wordt een werkwoord uit het einde van de vorige zin (staart) herhaald als participium.

Οὗτος δὴ ὦν ὁ Κανδαύλης ἠράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δὲ ἐνόμιζέ οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν πασέων καλλίστην.

Die Candaules dus, die **werd** nu **verliefd** op zijn eigen vrouw, en doordat hij **verliefd geworden** was, vond hij dat zijn vrouw met afstand het mooiste van allemaal was.

Herodotus, *Historiën* 1.8

Aanvullingen voor Homerus:

1. Stilistische begrippen

Dichterlijk meervoud

Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

ὣς ἔφατ', ἐν **στήθεσσι** καθαπτόμενος φίλον ἦτορ:

Zo sprak hij, terwijl hij zijn hart in zijn **borst** tot de orde riep.

Homerus, *Odyssee* 20.22

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς **μάλα πολλὰ**
πλάγχθη.

Bezing me, Muze, de listige man, **die zeer veel**
zwierf.

Homerus, *Odyssee* 1.1-2

Homerische vergelijking

Een vergelijking waarbij het beeld uitvoerig wordt uitgewerkt.

Ὦς δ' ὅτ' ἐπὶ προβόλῳ ἀλιεύς περιμήκει ράβδῳ
ἰχθύσι τοῖς ὀλίγοισι δόλον κατὰ εἶδατα βάλλων
ἐς πόντον προίησι βοὸς κέρας ἀγραύλοιο
ἀσπαίροντα δ' ἔπειτα λαβὼν ἔρριψε θύραζε,
ὥς οἱ γ' ἀσπαίροντες ἀείροντο προτὶ πέτρας.

Zoals wanneer een visser op een uitstekende rots met zijn lange hengel voor de kleine vissen voedsel als lokaas uitgooit en zijn hoornen dobber in zee gooit en vervolgens, wanneer hij beet heeft, deze spartelend uit het water ophaalt, zó werden zij spartelend opgehaald naar de rotsen.

Homerus, *Odyssee* 12.251-255

Bij de interpretatie van een vergelijking kan men onderscheid maken tussen de primaire functie (illustratie van een deel van het verhaal) en verschillende secundaire functies, zoals het vooruit- of terugverwijzen, het opwekken van emoties en de mogelijkheid om een passage in een breder perspectief te plaatsen.

Patronymicum

Persoonsaanduiding die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

Ἀτρείδης, zoon van Atreus (*Agamemnon*)

Homerus, *Ilias* 1.7

2. Narratologische begrippen

Epitheton ornans

Een herhaaldelijk gebruikte bijvoeglijke bepaling (vaak, maar niet altijd gevormd door een enkel bijvoeglijk naamwoord) die een vaste eigenschap weergeeft van persoon of zaak (bijvoorbeeld een stad of een land), ongeacht de relevantie in de tekst.

Zie ook hieronder bij Formule.

Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Hem antwoordde daarna de **snelvoetige edele** Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

Formule

Een herhaaldelijk gebruikte vaste formulering.

1. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Hem antwoordde daarna de snelvoetige edele Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

2. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Hem antwoordde daarna de heerser der mannen Agamemnon.

Homerus, *Ilias* 1.172

3. Τὸν δὲ ἰδὼν ἐνόησε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

De snelvoetige edele Achilles kreeg hem in het oog en merkte hem op.

Homerus, *Ilias* 11.599

4. Ὡς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Zo sprak hij, en de heerser der mannen Agamemnon gehoorzaamde.

Homerus, *Ilias* 2.441

De formule Τὸν/τὴν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα, "hem/haar antwoordde daarna" (zie voorbeelden 1 en 2), komt ruim zeventig keer voor bij Homerus. Het onderwerp van ἡμείβετ' bestaat meestal uit een eigennaam met één (bijvoorbeeld ἄναξ ἀνδρῶν) of twee (bijvoorbeeld ποδάρκης en δῖος) epitheta ornantia.

De combinatie eigennaam + epitheton ornans is ook een formule, die op zijn beurt weer met andere formules verbonden kan worden (zie voorbeelden 3 en 4).

Typische scène

Een groep (bijna) woordelijk herhaalde verzen waarmee een telkens terugkerende activiteit wordt beschreven (bijv. aankomst, badscène, offer).

Αὐτὰρ ἐπεὶ λουῖσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ
ἀμφὶ δέ με χλαῖναν καλὴν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,
εἶσε δέ μ' εἰσαγαοῦσα ἐπὶ θρόνου ἀργυροῦλου,
καλοῦ δαιδαλέου - ὑπὸ δὲ θρήνυς ποσὶν ἦεν.

Maar nadat zij (*Cirke*) me (*Odysseus*) gewassen had en ingesmeerd met olijfolie, legde ze een mooie mantel en kleed om mij heen, en liet ze me, na me binnengeleid te hebben, plaats nemen op een zetel met zilverbeslag, een mooie, kunstig bewerkte - en eronder was een bankje voor de voeten.

Homerus, *Odyssee* 10.364-367

Een held bewapent zich: Homerus, Ilias 3.328 vv. / 16.130 vv. / 19.367 vv.

Een maaltijdscène: Homerus, Ilias 1.458 vv. / 2.421 vv. / Odyssee 12.359 vv.

3. Metrum

De kandidaat wordt geacht in staat te zijn een dactylische hexameter te scanderen. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, hexameter, elisie. De begrippen cesuur en synizese worden niet bekend verondersteld.

Verband tussen metrum en inhoud

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid uitdrukken.

ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο.

terwijl hij (*Achilles*) de schim van de ongelukkige Patroclus aanriep.

Homerus, *Ilias* 23.221

De aanwezigheid van veel dactyli kan opwinding, luchtigheid of snelheid uitdrukken.

Αὐτίς ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λάας ἀναιδής.

Daarna rolde de onbeschaamde steen weer naar de vlakte.

Homerus, *Odyssee* 11.598

Aanvullend voor de tragedie Stilistische begrippen

Dichterlijk meervoud

Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

ἀναίνεται δὲ λέκτρα κού ψαύει γάμων,

Hij wijst **het bed** af en raakt **het huwelijk** niet aan.

Euripides, *Hippolytus* 14

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Ὡς δὲ πέτρος ἢ θαλάσσιος
κλύδων ἀκούει νουθετουμένη φίλων.

Als een rots of een golf van de zee luistert ze naar haar vrienden, terwijl ze wordt terechtgewezen.

Euripides, *Medea* 28-29

Patronymicum

Persoonsaanduiding die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

ἡ γὰρ πανώλης **Τυνδαρίς**, μήτηρ ἐμή,
ἐξέβαλέ μ' οἴκων

want de heel verderfelijke **dochter van Tyndareüs** (*Clytaemestra*), mijn moeder,
heeft me uit huis gegooid

Euripides, *Electra* 60-61

Stichomythie Een dialoog waarin men om de beurt één regel spreekt.

Dionysus en Pentheus:

ΔΙ. Εἴφ' ὅ τι παθεῖν δεῖ: τί με τὸ δεινὸν ἐργάσῃ;

ΠΕ. Πρῶτον μὲν ἄβρὸν βόστρυχον τεμῶ σέθεν.

ΔΙ. Ἴερὸς ὁ πλόκαμος: τῷ θεῷ δ' αὐτὸν τρέφω.

ΠΕ. Ἐπειτα θύρσον τόνδε παράδος ἐκ χεροῖν.

ΔΙ. Αὐτός μ' ἀφαιροῦ: τόνδε Διονύσου φορῶ.

ΠΕ. Εἰρκταῖσί τ' ἔνδον σῶμα σὸν φυλάζομεν.

ΔΙ. Λύσει μ' ὁ δαίμων αὐτός, ὅταν ἐγὼ θέλω.

ΔΙ. Vertel wat ik moet ondergaan: wat voor ergs ga je me aandoen?

ΠΕ. Eerst zal ik die fijne lokken van je afsnijden.

ΔΙ. Mijn haar is heilig; ik laat het groeien voor de god.

ΠΕ. Daarna moet je die thyrsusstaf uit handen geven.

ΔΙ. Pak hem zelf van mij af; het is Dionysus' staf die ik draag.

ΠΕ. En we zullen je bewaken achter de tralies.

ΔΙ. De god zelf zal mij bevrijden, wanneer ik dat wil.

Euripides, *Bacchae* 492-498

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.Examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.Staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.Examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensnt2.nl](https://www.Staatsexamensnt2.nl)